

▣ Iida Rauman romaani *Hävitys*.
Tapauskertomus todistuksena lapsiin
kohdistuvasta sorrosta

—

Liisa Merivuori

I
—
ida Rauman romaani *Hävitys. Tapauskertomus* (2022, myöh. *Hävitys / H*) kuvaa koulussa tapahtuvaa, lapsiin kohdistuvaa henkistä ja fyysistä väkivaltaa. Väkivallan tuottama trauma on läsnä affektiivisella ja ruumiillisella tavalla, ja aikuiskertojan raju oireilu korostaa lapsuudessa tapahtuneen väkivallan pitkäaikaisia vaikutuksia. Finlandia-palkitun romaanin ”intensiivinen kerronta ei armahda lukijaa hetkeksikään” (Suomen kirjasaatiö 2022). *Hävitys* vyöryttää vuoroin trauman oireita, vuoroin traumatisoitumiseen johtaneita tapahtumia kohti lukijaa hengästyttävällä tahdilla tehden selväksi, että lapset, historia ja planeetan elinkelpoisuus ollaan valmiita jättämään hallitsevien aikuisten halujen jalkoihin. Teos kuvaa sortoa moniulotteisesti ja kiinnittää huomion erilaisiin syrjiviin rakenteisiin, jotka ovat yhteiskunnan sokeassa pisteessä.

Tässä artikkelissa tarkastelen *Hävitys*-romaania todistuksena lapsiin kohdistuvasta väkivallasta. Kysyn, millaiset piirteet ohjaavat lukemaan romaania todistuskertomuksena ja millaisista väkivaltaa ja traumaa tuottavista ilmiöistä ja rakenteista teos todistaa. Analyysini läpäisevinä käsitteinä toimivat trauma, traumafiktio ja todistaminen. Trauman synnyn taustalla vaikuttavia risteäviä tekijöitä ja niitä kannattelevia rakenteita analysoidessani käytän intersektionaalisuuden käsitettä. Tarkastelutapani on emansipatorinen, ja olen kiinnostunut siitä, mitä *Hävitys* kertoo traumasta puhumisesta, lasten ja aikuisten välisestä valtasuhteesta, ja kouluväkivallan pitkäaikaisista vaikutuksista. En varsinaisesti keskity romaanin kerrontaan tai rakenteeseen, mutta ne vaikuttavat analyysini taustalla.

Hävitys on Iida Rauman kolmas romaani, jota hän kertoo *Helsingin Sanomien* haastattelussa yrittäneensä kirjoittaa peruskoulusta lähtien. Aikaisemmat teokset *Katoamisten kirja* (2011) sekä *Seksistä ja matematiikasta* (2015) pyörivät lapsiin kohdistetun väkivallan teeman ympärillä paneutumatta siihen suoraan. (Laari 2022.) *Hävitys* ei kiertele: se on epätoivoinen yritys kertoa koulussa tapahtuneesta vääryydestä ja aikuisista, jotka eivät osanneet tai halunneet puuttua väkivaltaan tai sen mahdollistaneisiin rakenteisiin. *Hävitys* pohjaa osin Rauman omiin kokemuksiin kouluväkivallasta ja on nimensä mukaisesti *tapauskertomus*, mutta se on myös helposti luettavissa poliittisesti kantaaottavaksi puheenvuoroksi lasten oikeuksien puolesta. Romaanissa väkivallasta todistavat päähenkilö A ja hänen entinen luokkakaverinsa Ira. Teoksen kerrontatapa on moniääninen ja intensiivinen: siinä limittyvät vähäeleiset selostukset tapahtumista, affektiiviset kuvaukset menneisyyden tuottamista tunteista sekä lainaukset pedagogiikkaa ja naisten hysteriaa käsittelevästä teoriakirjallisuudesta. Riitta Jyttilän (2023) mukaan romaani on ”tilitystä, joka etenee hengästyttävään tahtiin ilman suvantokohtia muistuttaen traumaan liittyvästä jatkuvasta varuillaanolosta ja fysiologisesta ylivireystilasta”. *Hävityksen* rakenteen ja tyylin ohella sen kantaaottavuus ohjaa lukemaan sitä traumafiktiona, joka nykykäsitysten mukaan sisältää potentiaalisesti erilaisen tulevaisuuden kuvittelun luovana toimintana (ks. Jyttilä 2022, 38). Nähdäkseni *Hävitystä* koskevan tutkimuksen on tärkeää

huomioida romaaniin liittyvä vahva poliittinen ja eettinen lataus, jotta siitä voidaan edelleen keskustella akateemisessa maailmassa.

Hävitys kytkeytyy osaksi useita nykykirjallisuuden suuntauksia: se tarkastelee lapsuutta ja lapsen kokemusten merkitystä aikuiselämässä, kuvaa koulukiusaamisen vaikutuksia ja ennen kaikkea asettuu vahvasti 2020-luvun traumafiktio kentälle.¹ Vaikka *Hävityksestä* tai Rauman muusta tuotannosta ei ole juuri tehty tutkimusta, sitä on sekä akateemisessa että populaarimmassa keskustelussa luettu traumojen käsittelyn ja yhteiskuntakritiikin kautta.² Jyväskylän joulukuussa 2023 julkaistussa, ensimmäisessä *Hävitystä* käsittelevässä vertaisarvioidussa artikkelissa se ja Susanna Hastin *Ruumis/Huoneet* vertautuvat traumaattisen muistin kuvaajina.

Hävitys kirjoittaa esiin kouluväkivallan tuottamaa traumaa, joka on jäänyt ”kiusaamisen” yleisyyden ja lasten kokemuksiin kohdistuvan vähättelyn takia piiloon. *Hävityksessä* trauma ei synny yksittäisestä tapahtumasta, vaan vuosien ajan jatkuneen syrjinnän, vähättelyn ja ajoittain fyysiseksi yltyvän väkivallan sekä sen jatkuvan uhan seurauksena, mikä ohjaa lukemaan sitä feministisen traumatutkimuksen valossa (ks. Brown 1991). Avaan seuraavaksi käyttämiäni käsitteiden ja teoriasuuntausten taustoja. Sen jälkeen tarkastelen analyysiesani piirteitä, joiden perusteella *Hävitystä* voidaan lukea traumasta todistavana kirjallisuutena, ja keskityn tarkemmin siihen, minkälaisesta traumasta ja rakenteista traumaattisten kokemusten taustalla teos todistaa.

Teoreettinen viitekehys

Tarkastelen *Hävitystä* traumafiktiona eli osana traumaa kaunokirjallisin keinoin käsittelevän kirjallisuuden jatkumoa. Käsitteisen traumasta nojaa kirjallisuustieteellisen traumatutkimuksen perinteeseen ja erityisesti Cathy Caruthin 1990-luvulla muotoilemaan kuvaukseen trauman oireilusta, joita täydennän feministisen traumatutkimuksen huomioilla. Trauman syntymisen taustalla vaikuttavia tekijöitä havainnoidessani hyödynnän intersektionaalisuutta, joka toimii välineenä inhimillisten kokemusten kompleksisuuden ja moninaisuuden analysointiin (Hill Collins ja Bilge 2020). Kirjallisuustieteellisen traumakäsityksen muodostaman kehyksen sisällä tutkin todistuskertomusta lajityyppinä sekä lapsiin kohdistuvan rakenteellisen väkivallan ilmenemistä *Hävityksessä*.

Caruthin paljon käytetty ja sovellettu traumamääritelmä nojaa Sigmund Freudin kirjoituksiin traumaattisesta neuroosista ja sen synnystä. Caruthin (1995, 4–5) mukaan traumaattinen kokemus on eräänlainen ei-kokemus, jota ei täysin sisäistetä tai koeta sen tapahtumahetkellä vaan jälkikäteen, ja joka toistuvasti ottaa haltuun kokijansa ja pakottaa tämän elämään koetun uudelleen täsmälleen samanlaisena – trauma siis oireilee menneisyyden tahdonvastaisena ja hallitsemattomana toistumisena. Trauma läpäisee nykyhetken ja kyseenalaistaa sekä aikatasojen suhteen toisiinsa että ajatuksen historian kokonaisuudesta

ja saavutettavuudesta. Se muovaa myös kielen roolia: kieli ei ole vain väline menneisyyden kuvaamiseen ja reflektointiin, vaan performatiivinen toimija, joka sekoittuu maailmaa koskevaan tulkintaan ja ymmärrykseen (Whitehead 2004, 13).

Traumassa kohtaavat erilaiset yhteiskunnalliset ja yksityiset elementit, joiden vaikutuksesta traumaattinen muisti näyttää ”verkkomaisena solmu-kohtana” ja ”sokeutuvana objektina”, joka ei palaudu ainoastaan yksilölliseen kokemusmaailmaan (Jytilä 2023). Feministinen traumatutkimus on 1990-luvun alusta saakka kritisoinut ajatusta traumasta pelkkänä yksityisasiana ja korostanut trauman suhdetta yhteiskunnallisiin valtarakenteisiin sekä traumaattisten kokemusten uhan jatkuvaa läsnäoloa vähemmistöjen ja/tai naisten elämässä (Brown 1991). Erityisesti psykologi Laura Brown (1991) on kritisoinut trauman diagnostista määritelmää ”inhimillisen kokemuksen ulkopuolisena tapahtumana” ja korostanut, että myös yleisyytensä kannalta inhimilliseen – erityisesti vähemmistöjen ja/tai naisten – kokemukseen sisältyvät tapahtumat voivat olla äärimmäisen traumaattisia.

Vähemmistökokemuksiin keskittyvä feministisen traumatutkimus on luonteeltaan pitkälti intersektionaalista. Intersektionaalisuuden käsitteen on akateemiselle kentälle tuonut oikeustieteen professori Kimberlé Crenshaw, joka kuvaa sen syntyneen tarpeesta tuoda esiin mustiin naisiin kohdistuvan seksismin ja rasmin risteymiä (Crenshaw 1991, 1242). Käsite toimii analyysityökaluna, jonka tavoitteena on tuoda esiin sosiaaliseen epäoikeudenmukaisuuteen vaikuttavien tekijöiden runsaus, risteymät ja yhteisvaikutukset (Hill Collins ja Bilge 2020, 2). Käsitettä on hyödynnetty erityisesti syrjinnän ja väkivallan taustalla vaikuttavien rakenteiden analyysissä, ja siten se kiinnittyy niiden traumatisoivuutta käsittelevään tutkimukseen. Sekä aiempi feministinen traumatutkimus että intersektionaalisuus korostavat, että kokemukseen maailmasta, menneisyydestä ja itsestä vaikuttavat erilaiset sosiaalista eriarvoisuutta tuottavat erot.

Yksi traumaa määrittävistä piirteistä traumafiktio tutkimuskentällä on mahdottomuus tai ainakin vaikeus kuvata sitä kielellisesti (Whitehead 2004, 3). Traumafiktio keskittyy siihen, miten väkivallan kokemuksia muistetaan ja voidaan ilmaista kirjallisesti. Perinteisesti traumafiktiona on pidetty modernistista, fragmentaarista ilmaisutapaa hyödyntäviä tekstejä, mutta määritelmä on laajentunut käsittämään hyvin monenlaisia tapoja kirjoittaa traumaa (Jytilä 2022, 27). Anne Whitehead (2004, 84) nimeää tyypillisimmiksi traumafiktio piirteiksi intertekstuaalisuuden, toiston ja fragmentoituneen kertojaäänän. *Hävitys* hyödyntää näitä kaikkia: se lainaa useita tekstejä ja tekstilajeja suoraan, rakentuu elliptisesti toiston varaan ja kuvailee tapahtunutta palasina kahden kokijan, A:n ja Iran, kautta. *Hävitys* kertoo todellisista tapahtumista fiktion keinoin, ja kiinnittyy siten myös todistuskirjallisuuden (*testimony literature*) käsitteeseen, jota on käytetty kuvaamaan erityisesti holokaustin kokeneiden kirjailijoiden omaelämäkerrallisia aineksia sisältäviä teoksia. Vaikka käsite

*Luen Hävitystä traumafiktiona, joka asettuu osaksi
2000-luvun todistuskirjallisuutta paitsi muotonsa, myös
sisältönsä ja eettisen painoarvonsa takia.*

kokonaisuudessaan karistamaan niskastaan epäilyksen varjoa totuutensa tai tarkoituksensa suhteen” (Kujansivu 2007, 224) ja linkittyy siten aina valtaan liittyviin diskursseihin. Muodollisten seikkojen ohella *Hävityksestä* tekee todistuskirjallisuutta juuri tämä: sen antama kuva koulusta on niin vääristynyt ja yleisten mielikuvien vastainen, että siitä kertomaan vaaditaan yksilö, joka näki kaiken omin silmin. *Hävityksen* todistus aikuisten lapsiin kohdistamasta rakenteellisesta väkivallasta on todistuksen merkityksiin ja luotettavuuteen liittyvien kysymysten ytimessä. A itsekin pohtii kokemustensa todellisuutta: ”Eiväthän hänen kokemuksensa sopineet mihinkään valmiisiin kokemuksiin oppilaan ja opettajan välisistä suhteista, ja miten kertoa sellaisesta, mitä ei muille ihmisille ole olemassa ja mitä ei siksi ole olemassa ihan edes itselle?” (H, 156–157). Vasta romaanin aikana rakentuva todistajuuden prosessi antaa menneisyydelle muodon.

Hävitys rakentuu limittyvien aikatasojen varaan: lapsuuden tapahtumista todistavat aikuisiksi kasvaneet kokijat. A ja Ira kohtaavat yllättäen ja toisiaan kohtaan kokemastaan vastenmielisyydestä huolimatta päätyvät yhdessä käymään läpi kouluarjessa jakamiaan kokemuksia, joiden taustalla molemmat hahmottavat lapsia syrjiviä yhteiskunnallisia rakenteita – teoksessa ”rakenteet ja arki kietoutuvat yhteen” (Jytälä 2023). Koulussa kaikkea on hallinnut musiikki-
luokan opettaja Anna-Maija, joka kuvataan suorastaan hirviömäisenä olentona, symbolina aikuisten hirmuvallasta. Anna-Maijan rooli tekee *Hävityksestä* kiusaamiskuvauksena poikkeuksellisen: opettaja ei ole vain voimaton puuttumaan lasten väliseen väkivaltaan, vaan lietsoo sitä minkä ehtii ja valehtelee A:n yrittäessä hakea apua muilta aikuisilta. Luokanopettajan epäpätevyys, epäreilisuus ja jopa julmuus sekä laajempi lapsiin kohdistuva syrjintä heikentävät lasten mahdollisuuksia saada koulutusta ja oppia ajattelemaan kriittisesti. Teos repii riekaleiksi käsityksen, jossa koulu on lapsille parhaaksi, vaikka välillä olisikin lievästi vastenmielistä; *Hävityksessä* koulu on yksinkertaisesti ”paha paikka” (H,

263). Kun A kirjoittaa joululoman päättyessä päiväkirjaansa ”kidutus alkaa” (H, 252), hän ei valehtele tai omasta näkökulmastaan käsin edes liioittele.

Vaikka A ei itse pidä väitettä liioitteluna, se ja teoksen esittämät lukuiset vertaukset holokaustiin, noitavainoihin tai muihin tuhansiin kuolemiin johtaneisiin historiallisiin tapahtumiin saattavat lukijoista vaikuttaa turhan provosoivilta ja siten heikentää kertomuksen totuusarvoa. Aikuiset eivät kiduta lapsia koulussa, lait eivät pyri sortamaan lapsia eikä heitä murhata joukoittain – yhteiskunta pyrkii päinvastoin suojelemaan lapsia. Viralliset faktat ovat siis ristiriidassa A:n todistajankertomuksen pääväitteen, lapsiin kohdistuvan rakenteellisen sorron, kanssa. Onko A:n kertomus siis pohjimmiltaan epätosi? Ei välttämättä. Esimerkiksi psykoanalyttikko Dori Laub (Laub & Felman 1992, 59–60) puolustaa todistajankertomuksien arvoa myös tapauksissa, joissa tietyt historialliset faktat ovat ristiriidassa kertojan muistojen kanssa. *Hävityksen* kontekstissa samaan aikaan totta voi olla se, että A:ta ei tietoisesti kiduteta päivittäin ja se, että hänen kokemuksissaan koulun arki vastaa kidutusta.

Vaikka koetusta väkivallasta todistaa kirjassa aikuinen, väkivalta on tapahtunut lapselle, mikä tekee siitä monien silmissä epäuskottavaa: ”aikuisilla oli tapana silotella lapsuudessa koetut vääryydet joksikin söpöksi” (H, 79). Mielikuvissa lapsien uskottavuudesta näkyy yhä häivähdyksiä 1800-lukulaisista käsityksistä, joiden mukaan lapsen ”psykye oli erilainen kuin aikuisten, [---] hauras, edelleen kehittyvä, ei-valmis” (Ahlbeck ym. 2022, 367). Ajatus lasten poikkeuksellisesta kyvystä kuvitella (mt., 365) sisältänee oletuksen siitä, että lapsille kuvitelmiin ja toden erottaminen voi olla haastavaa. *Hävitys* viittaa usein siihen, että lapsen kokema väkivalta ja syrjintä ohitetaan mielikuvituksena. A joutuu jatkuvasti huomaamaan, että lapsen sana painaa aina vähemmän kuin aikuisen, vaikka kyseinen lapsi olisi poikkeuksellisen hyvämuistinen ja johdonmukainen: ”Joka tapauksessa hän muisti niin hyvin, että oli aina ajatellut olevansa täydellinen rikoksen todistaja” (H, 18.) Itseensä kohdistuvien vääryyksien todistajaksi A ei kuitenkaan kelpaa: ”Aikuisia varten oli rikosoikeus, A sanoi, lapsia varten puolivillainen selvittely apulaisrehtorin kansliassa, jossa *ei etsitty syyllisiä*” (H, 173; kurssiivi alkup.).

Hävityksen kuvaama kokemuksellinen totuus on, että lapset ovat yhteiskunnallisen sorron kohteeksi joutuva ryhmä, jonka oikeudet kiinnostavat vain puheiden tasolla ja joihin kohdistuvaan väkivaltaan puututaan vain silloin kun se on seksuaalista tai johtaa kuolemaan. Koulukiusaamista vastustetaan kampanjoin ja iskulausein, mutta sen kohteeksi joutuvat lapset jäävät yksin. Yksinäisyyttä voisi yrittää paeta puhumalla tai kirjoittamalla tapahtuneesta, mutta sen paremmin A kuin kirjailijaksi ryhtynyt Irakaan ei siinä onnistu – ja ennen kaikkea ei saa tukea yrityksilleen. Kun Ira yrittää kirjoittaa lapsuudestaan ja lapsista, kustannustoimittaja kehottaa poistamaan ”lapsijutut” (H, 177), sillä eihän sellainen kiinnosta aikuista lukijakuntaa. Kasvatustieteen ryhmädynamiikkaluennolla kouluväkivaltakokemuksistaan kertoessaan Ira saa myös A:n paheksumaan itseään:

Se oli täydellisen sopimatonta, A sanoi. Väriseväkuonoinen kasvatustieteilijä ja salillinen yliopisto-opiskelijoita, tulevat muka-vastuulliset ja -reagointikykyiset opettajat istumassa ja tuijottamassa yllätyksestä, paheksunnasta ja vaivaantuneisuudesta kihisten, täysin kykenemättöminä keskeyttämään Iraa ja sanomaan, että tämä ei ole oikea tilanne, lopeta, ole hiljaa. Ja hän itse, A sanoi, hän siinä puristamassa penkkinsä selkänöjää kuin yrittäen takertua aikaan ja paikkaan, vaikka juuri aika ja paikka pettivät, hän oli 11-vuotias ja Ira oli juuri saapunut hänen luokalleen, hän oli 22-vuotias ja Ira puhui luentosalin takaosassa. (H, 65–66.)

A:n reaktio Iran kertomukseen on lähestulkoon väkivaltainen häpeä – ei helpotus, ei myötätunto, ei riemu siitä, että joku vihdoin puhuu. Trauma oireilee takaumana ja kontrollin tunteen menettämisenä (Caruth 1996, 4) heittäen A:n mielen takaisin alakouluun. Muiden tarinaa kuuntelevien – tulevien opettajien – paheksuva reaktio vahvistaa mielikuvaa siitä, ettei puhumista kannata yrittää, sillä kukaan ei kuuntele. Muistot jäävät yksityisiksi ja tuottavat vain häpeää.

Jo romaanin ensimmäisessä osassa A muistelee lapsuuttaan ja kokemuksiaan koulusta, mutta muistot ovat irrallisia ja yhdistyvät lähiympäristön tapahtumiin. A itse tunnistaa, että ”jokin” lapsuuteen liittyvä on alkanut tunkeutua esiin hänen mielessään: ”[H]än oli melko varma, ettei hänen outo olonsa oppilaiden äärellä johtunut yksinomaan teini-ikästä, kyse oli jostain henkilökohtaisemmasta, jostain mikä oli alkanut vaivata häntä jo kuukausia sitten ja mikä oli kasvanut puistatukseksi aina hänen vilkaistessaan oppilaita” (H, 40). Tuon ”jonkin” aktivoitumisen viimeistelee yllättävä kohtaaminen Iran kanssa. A:n saapuessa kutsumatta Iran asunnolle ”jokin” saa hahmon menneisyytenä, jonka purkautumista ei voi enää estää. Seuraa Jytilän (2023) sanoin ”absurdi, kuolemanläheisyyttä tihkuva tanssi”, jonka aikana ”traumaattiset muistot alkavat pikkuhiljaa keriytyä auki”. Ennen kohtaamista menneisyys on vielä muodoton massa, joka ajoittain vie mukanaan ja repii ruumista, mutta ei saa tarkkaa hahmoa.

Juuri todistaminen kerronnallisena prosessina antaa kokemukselle muodon, jonka kautta sitä voi alkaa hahmottaa – pelkät faktuaaliset todisteet eivät riitä tuomaan koettua traumaa tietoisuuteen ja siten salli sen käsittelyä (Laub & Felman 1992, 57). A:n ja Iran kohtaaminen ja muistojen jakaminen tekee todistajuudesta paitsi teoksen ja lukijan välisen, myös teoksensisäisen prosessin. *Hävityksen* ytimessä on sivukaupalla jatkuva, kursiivilla kirjoitettu trauman ”suonsydän” (H, 300), jossa Ira kuvailee A:han kohdistunutta väkivallantekoa sinä-kertojaa käyttäen. Toisen persoonan käyttämisen voi tulkita tarjoavan mahdollisuuden kertoa väkivallasta sen kokijan tai tekijän sijaan sen todistajana (Jytilä 2023). Ira saa tilanteessa kaksoisroolin. Hänet voidaan yhtäältä lukea todistajana, joka auttaa tapahtuneen käsittelyssä ja hyväksymisessä; toisaalta A:n Iraa kohtaan tuntema kauhu ja viha ohjaavat lukemaan häntä traumaattisen muistin symbolina, joka tunkeutuu A:n nykyisyyteen vastoin

hänen omaa tahtoaan ja repii vanhat haavat väkivaltaisesti auki. Marwa Sayed Hanafyn (2019, 157) mukaan todistaminen toimii siltana trauman tuhoavuuden ja toisaalta vastarinnan mahdollistavan trauman esittämisen välillä, ja voi siten auttaa kohti tasapainoa tai jopa parantumista. Tämä kaksoismerkitys on nähtävillä A:n ja Iran kohtaamisessa, joka kulkee traumaattisen kauhun ja suorastaan kuolemankaltaisen tilan läpi kohti oman menneisyyden muistamista ja käsittelyä.

Hävitys kiinnittyy trauman käsittelemisen pakkoon sekä teoksen sisällä että sen ulkopuolella. Kirjailijan antamista haastatteluista käy selväksi, että teos täytyi kirjoittaa sen hankaluudesta huolimatta. Päähenkilö A taas kirjoittaa ala-asteen luokkakokoukseen kirjeen, koska haluaa saada muut ymmärtämään, mitä hänelle on tapahtunut. Vuosia myöhemmin A muistelee kirjoittamista koskevia tunteita:

Ja silti, A sanoi, yhä hän tavoitti sen tarpeen. Huutaa, ravistella ja hakata niiden päätä seiniin niin kauan, että ne heräisivät ja tajuaisivat. *Kirjoitan, koska minusta meidän luokallamme tapahtui jatkuvasti, kenenkään välittämättä jotakin niin sairasta ja paha, että se on pakko huomata edes nyt – viisi vuotta peruskoulun päättymisen jälkeä.* (H, 135; kurssiivi alkup.)

Traumasta täytyy kertoa, jotta se tulisi näkyväksi. Todistajuuden prosessi ei kuitenkaan tilanteessa toteudu, sillä kirjeen kuulijat eivät suostu asettumaan kuuntelijan rooliin, trauman aiheuttajan roolista puhumattakaan. Yritykset kertoa väkivallan kokemuksista eivät onnistu ennen kuin yhteiskunnalliset olosuhteet muuttuvat riittävästi ja kertomukselle on mahdollista löytää kuuntelija (Jytilä 2023). Romaanissa yhteiskunnallinen muutos jää vielä toiveeksi, mutta toisistaan Ira ja A löytävät kuulijan, jonka kanssa voi lopulta uskaltaa muistaa.

Risteävät erot ja syrjinnän tuottama trauma

Hävitys esittelee kouluväkivallan tapoja yksilötasolla, mutta tekee selväksi, että ilmiön taustalla on yksittäisten ihmisten sijaan rakenteellinen sortojärjestelmä. Sorrion kohteeksi joutuminen on traumaattista, mutta sen arkisuuden takia sortoa tuottava järjestelmä ei näe uhreja traumatisoituneina (Brown 1991, 125–126). Vaikka lasten oikeuksia julistetaan ja koulukiusaamista vastaan kampanjoidaan, koululaitos ylläpitää rakenteita, jotka johtavat lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan. Siitä huolimatta kiusaaminen paikannetaan jatkuvasti yksilöihin ja syytä haetaan uhreista:

Hänen oletettu *outoutensa*, A sanoi, faktana samaa luokkaa kuin afrikkalaisen saamattomuus ja Lähi-idässä itävä terrorismiluonne. Totta kai hän oli luokkalaistensa mielestä *outo*, mutta kertoiko se jotain hänestä vai Anna-

Maijasta, joka jatkuvasti vihjaili hänen *outoudestaan* ja rakensi siitä tosiasiaa? Vai 1990-luvun kasvatusoppaista, joissa väkivallan syy paikannettiin kerta toisensa jälkeen uhriin, puhumattakaan niistä kaikista tekomyötätuntoisista ja lässyttävistä lehtijutuista, joita *koulukiusaamisesta* ilmestyi edelleen joka syksy, entisten *koulukiusattujen* haastatteluista, joissa *kiusatut* itsekin viittasivat tottuneesti *erilaisuuteensa* kuin olisivat nielaisseet syötin? Herra siunatkoon sitä halukkuutta, jolla aikuiset sysäävät vastuun pahoista teoistaan kaltoinkohdeltujen niskaan, A sanoi. Entä sitten, jos hän olisi ollut *erilainen*? (H, 152; kurssiivit alkup.)

Koulukiusaamista ympäröivä diskurssi on pitkään ylläpitänyt ”halukkaan uhrin” myyttiä. Samankaltainen asetelma on aiemmin hallinnut esimerkiksi raiskauksia ja homofobista väkivaltaa käsittelevää keskustelua: syytä haetaan uhrista, jonka on täytynyt jotenkin herättää väkivallan tekijän viha (Brown 1991, 126). A:n mukaan halukkaan uhrin myytti on yhteiskunnassa vähentynyt, mutta lapsia koskevassa keskustelussa se on yhä voimissaan. Tämä vahvistaa käsitystä lapsista sorrettuna väestöryhmänä: lapsilla ei ole valtaa ryhtyä muokkaamaan kulttuurisia kertomuksia, joiden perusteella heitä jatkuvasti aliarvioidaan.

Hävitys purkaa lapsuuteen liittyvää diskurssia: lasten oikeuksista puhuminen ei merkitse mitään, kun käytännössä lapset ovat vihan, kateuden ja niistä kumpuavan sorron kohteita. Lapsuudessa kyse ei ole vain iästä, vaan useista siihen liittyvistä ominaisuuksista, joista kaikki eivät koske jokaista ryhmään liitettyä yksilöä. *Aikuisuus* ja *lapsuus* ovat aikuisten rakentamia, performatiivisia kategorioita, jotka mahdollistavat kritiikittömäksi jäävän vallankäytön. A paikantaa kohtaamiensa syrjivien rakenteiden ytimeen juuri lapsuuden, mutta hänen asemaansa luokassa vaikuttavat lukuisat muut sen kanssa risteävät tekijät. Kuten intersektionaalisessa analyysissä yleensäkin, tarkoituksenani ei ole perustella A:n kohtaamaa väkivaltaa analysoimalla siihen vaikuttavia tekijöitä, vaan tehdä näkyväksi nuo tekijät, jotta niiden arbitraarisuus korostuisi ja kriittinen tarkastelu tulisi mahdolliseksi. Pidän tärkeänä korostaa lapsuuden ensisijaisuutta *Hävityksen* kuvaaman sorron taustalla, ja siten tuoda esille iän olennaisuutta yhtenä intersektionaalisen analyysin tarkastelukohteena.

A itse analysoi omaan ”erilaisuuteensa” liittyviä seikkoja varsin tarkasti ja vertailee sitä esimerkiksi Salemin noitavainoissa murhattujen naisten tai Weimarin tasavallan juutalaisten ”erilaisuuteen”. Siinä missä selitystä holokaustille ”kannattaa etsiä saksalaisista ja niistä yhteiskunnallisista ja kulttuurisista olosuhteista, jotka loivat ravinteikkaan pohjan väkivaltaisille ideologioille” (H, 153), tulee myös ”koulukiusaamisen” syytä hakea *kiusatun erilaisuuden* sijaan koulussa vaikuttavista tekijöistä, jotka johtavat väkivaltaiseen käytökseen. Merkittävin tekijä on *Hävityksen* mukaan aikuisten absoluuttinen valta, jota A tuntuu monista syistä uhkaavan.

A ja kaksi muuta tyttöä siirtyvät Littoisten koulusta Anna-Maijan johtamalle Kaarinan koulun musiikkiluokalle kolmannella luokalla käytyään läpi kaksivai-

heisen pääsykokeen, jonka ensimmäistä vaihetta valvoi Anna-Maijan toiveista poiketen vain heidän oma opettajansa. Muista oppilaista poikkeava asuinpaikka johtaa tarpeeseen kulkea kouluun bussilla, jonka aikatauluista johtuvasta myöhästelystä Anna-Maija syyttää A:ta. Anna-Maija tuo sekä pääsykokeen väitetyt epäselvyydet että myöhästelyn koko luokan tietoisuuteen: ”A tunsi, miten paheksunta levisi luokassa, tuntu siitä, että hän oli huijari, myöhästeli tahallaan ja ännkäksi ärsyttävästi vastaan eikä hänen olisi edes pitänyt päästä musiikkiluokalle” (H, 155). A on opettajan silmissä kykenemätön noudattamaan sääntöjä, joten hän näyttyy ”enemmän lapsena” kuin muut ja herättää yhteiskunnan lapsivihamielisyydestä kumpuavan absurdin inhon.

A:n pääsy musiikkiluokalle samoin kuin bussiaikataulujen riippumattomuus Anna-Maijan asettamista aikatauluista uhkaa Anna-Maijan valtaa päättää kaikista luokkaan ja sen oppilaisiin liittyvistä asioista yksin. Iran mukaan koko ”koulukiusaamisen” taustalla on yksinkertaisesti aikuisten tarve takertua valtaan:

Yhteisö on uhattu, tarvitaan joku uhri... uhri valitaan ja karkotetaan kuolemaan ja yhtäkkiä yhteisön on hyvä olla. Opettajat tietää sen, ei siis vältsiin niinku tiiätiiä mut tajuu kummiski joteski alitajusesti koska ihmisiihä neki on ja koulu yhteisö on lähtökohtasesti sellanen uhattu ja hauras ku sielhä ollaan vasten tahtoo ja se porukka on jotain ihan random tyyppei ja opeil on siin tosi iso homma yrittää luoda niist ryhmist semmosii et ne tyytit niinku oikeesti joteski pelais yhteen ja luokas ois hyvä fiilis ja kaikil kivaa. Joten täs kohtaa nää koulukiusatut sit tulee niinku kuvaan. Opet tarvii niit et ois joku ulkopuoline jota luokka vois yhdessä vihata. Niinku fundamentalistikristityt tarvii homoi. Niinku natsit tarvii juutalaisii. (H, 69.)

A:n valikoituminen ”uhriksi” alkaa hänen erottuessaan muista asuinpaikkansa takia. Littoisista kouluun tulevat myös Sara ja Salla, jotka eivät joudu opettajan silmätikuiksi, koska hekin kääntyvät A:ta vastaan. A kertoo, että Anna-Maija pitää häntä ärsyttävänä muun muassa siksi, että hänen tavaranensa ovat usein hukassa, vaikka ”hukkuneet tavarat eivät olleet läheskään aina hukassa vaan Sara ja Salla kätkevät niitä” (H, 155). Sara ja Salla tiedostavat oman asemansa haavoittuvuuden vähintäänkin alitajuisesti ja siksi pyrkivät osoittamaan, että myös he kuuluvat enemmistöön eli A:n vastaiseen rintamaan.

Kimberlé Crenshaw (1991, 1242) huomauttaa, että ryhmien sisäisen erojen ohittaminen johtaa usein jännitteisiin ryhmän sisällä. Koulussa kaikki lapset ovat opettajan vallan alaisia, ja mahdollisuudet oman yksilöllisyyden ilmaisemiseen tai aikuisten valta-aseman vastustamiseen ovat rajallisia. Lapsuus, jolla alistettua asemaa perustellaan, muuttuu siten epämiellyttäväksi ominaisuudeksi sekä itsessä että muissa. Sisäistetty viha on tyyppillistä erityisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien ihmisten keskuudessa. Se näky paitsi itsen kohdistuvina negatiivisina ajatuksina, myös muihin oletetusti

*Hävitys purkaa lapsuuteen liittyvää diskurssia:
lasten oikeuksista puhuminen ei merkitse mitään,
kun käytännössä lapset ovat vihan, kateuden ja niistä
kumpuavan sorron kohteita.*

samoihin vähemmistöryhmiin kohdistuvana inhona tai pelkona. (Pitman 1999, 133.) Ilmiö näkyy *Hävityksen* kuvaamien lasten välisissä suhteissa: Sara ja Salla korostavat eroaan A:han kohtelemalla tätä inhottavasti.

Uhrin asema ei tee myöskään A:sta ja Irasta liittolaisia. He näkevät toisensa sellaisina kuin väkivaltaa tehneet ja ylläpitäneet opettajat ja muut luokkalaiset: Iran silmissä A on pikkuvanha ja kaikkietävä, A:n silmissä Ira ällöttävä alistuja. Heidän toisiinsa kohdistama katse on aetonormatiivinen eli aikuisnormatiivinen. Kyseessä on lastenkirjallisuuden tutkija Maria Nikolajevan (2010) käsite, jota hän on käyttänyt hahmottamaan lastenkirjallisuudessa ja sen tutkimuksessa pitkään vallinnutta tapaa nähdä lapset toiseutettuina ja valtapositioiden ulkopuolella. Heteronormatiivinen katse saa heteronormin ulkopuolisen näyttymään kummallisena ja epämiellyttävänä; aetonormatiivinen katse tekee saman aikuisuuden ulkopuoliselle eli lapsuudelle. Yhteiskunnassa vallitseva aetonormatiivisuus asettaa lapset *toisiksi*, ei-subjekteiksi, ja saa lapset näkemään toisensa normista poikkeavina ja lapsiin kohdistuvan sorron perusteltuna.

Järjestelmässä, jossa lapset ovat vallankäytön kohteita, *lapsellisuus* on ominaisuuksista häpeällisin. Se ei kuitenkaan ole yhtä vahvasti havaittavissa kaikissa lapsissa. *Hävityksessä* eri kehitysvaiheista lapsille puhuva kuraattori päätyy erilaisuuden hyväksymistä edistämään pyrkivässä puheenvuorossaan leimaamaan osan lapsista lapsellisemmiksi kuin toiset ja antamaan syrjinnälle lisää välineitä. Lapsellisuudesta tulee leima, jotakin karmivaa ja tarttuvaa, jota A inhoaa sekä Irassa että itsessään. Lapsina kaikki ovat vaarassa tulla nähdyiksi ennen kaikkea lapsellisina – ja siksi heidän kannattaa pyrkiä ennen kaikkea miellyttämään aikuisia erottaumalla muista kaltaisistaan ja sen kautta eläteleämään toivoa lapsellisuudesta eroon pääsemisestä. Intersektionaalisesti tarkasteltuna erityisesti A:han ja Iraan kohdistuvan sorron takana on muitakin ilmiöitä, joiden ohittaminen ylläpitää juuri aikuisten ylivaltaa.

Aetonormatiivisuuden kriittinen tarkastelu on luonteva ja tarpeellinen lisäys intersektionaalisuuden ulottuvuuksiin. Samoin kuin sukupuoli, seksuaalisuus tai luokka-asema, myös ikä voidaan nähdä tekijänä, johon kohdistuu yhteiskunnallista sortoa. Kuten naisiin kohdistuvaan väkivaltaan, lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan liittyy ryhmän sisäisiä eroja. *Hävityksessä* esimerkiksi ikä ja sukupuoli risteävät: romaani kiinnittää huomion naisiin kohdistuvaan syrjintään lukuisilla viittauksillaan murhattuihin naispyhimiin ja lääketieteen koe-kaniineina toimineisiin ”hysterisiin” naisiin. A kiinnittyy osaksi sukupuolensa takia kaltoinkohdeltujen naisten jatkumoa, ja myös trauman tuottama fyysinen oireilu muistuttaa menneisyyden naisista: ”A tunsi jalkojensa ja keskivartalon lihasten jännittyvän tahattomasti, sitten kramppaavan. Myös *hysterikkojen* kehoja raastoivat erilaiset selittämättömät kivut ja kouristukset, A sanoi.” (H, 69.) Koulussa sukupuolisyrjintä on piilotettua mutta olemassa: Anna-Maija huomauttelee vain A:n pulpetin sotkuisuudesta, vaikka ”hänen pulpettinsa ei ollut sen sotkuisempi kuin Mikon” (H, 155).

Myös muut erot piiloutuvat pinnan alle ja vaikuttavat lasten välisiin suhteisiin kenenkään tiedostamatta. Luokan merkitystä kaunokirjallisuudessa tarkastellut Jussi Ojajärvi (2016, 92) kiinnittää huomiota *luokkakamppailun* piiloutumiseen, kun sitä koskeva diskurssi kietoutuu esimerkiksi sukupuoleen tai etnisyyttä koskeviin asetelmiin. Kyse on perusongelmasta, johon intersektionaalinen tarkastelutapa puuttuu: sorron muodoista keskustellaan usein toisistaan erillisinä. *Hävityksessä* luokkaan liittyvät erot piilottaa keskittyminen lasten ja aikuisten väliseen vastakkainasetteluun, jonka takia lasten yksilöllisyyttä ei nähdä. Vallan ja oikeuksien eksplisiittinen perustelu pelkästään iällä vie huomion pois muista eroja synnyttävistä tekijöistä, kuten sukupuolesta tai luokasta. Tämä johtaa kiusaamisen tarkasteluun luonnollisena osana lasten välistä ryhmädynamiikkaa ja estää siihen mahdollisesti vaikuttavien erojen havainnoinnin ja siten niihin liittyvien ennakkoluulojen ja sosiaalisen eriarvoisuuden purkamisen.

Päähenkilön lapsuudessaan kokema vuosia jatkunut pelko, yksinäisyys ja niiden aiheuttama itseinho rakentuvat traumaksi. Teoksessa kuvattuun kouluväkivaltaan sisältyvät syrjintä ja fyysisen väkivallan jatkuva uhka luovat vakavaa vähemmistöstressiä muistuttavan tilan, joka pitkään jatkuessaan ja erityisesti konkreettiseen väkivaltaan yhdistettynä altistaa traumaperäiselle stressihäiriölle (ks. Pantalone ym. 2020, 62). Jytilä (2023) toteaa että romaanin kuvaamaa lapsia koskevaa, arkista väkivaltaa ”ei tutkita eikä oteta vakavasti, ja lopulta muodostuu henkeä ja terveyttä uhkaava kehollinen tila”. *Hävitys* kuvaa trauman oireilua äärimmäisen kehollisena ilmiönä, Caruthin määritelmän (1995) tapaan voimakkaana fyysisenä haltuunottona: ”Yhä useammin hänestä tuntui kuin vieras voima olisi ottanut hänet valtaansa, tarttunut ja riepottellut, hän tunsi koko aikuisen minuuden huuhtoutuvan yltään, huusi ja löi itseään” (H, 28). Teoksen alussa trauma on läsnä ennen kaikkea fyysisenä oireiluna, närästykseenä, lihas-

kipuina ja unettomuutena, mutta romaanin edetessä sitä tuottaneet muistot valtaavat yhä enemmän alaa.

Iran ja A:n kohtaaminen kiihdyttää muistojen auki kiertymistä ja johtaa trauman ”suonsydämeen” eli muistoon siitä, kuinka puolituttematon tyttö yhtäkkiä hyökkäsi A:n kimppuun välitunnilla, mutta ennen kaikkea siitä, miten haluttomia koulun henkilökunnan jäsenet tilanteen käsittelyyn olivat. Ira kuvailee tapahtumia sinä-kertojaa käyttäen, ja puhe on kokonaan kursivoitua. Selostus kuvaa trauman syntyä samaan aikaan kirjaimellisesti ja eleettömästi sekä äärimmäisen kaunokirjallisesti. Menneisydessä koettu kipu, häpeä ja epätoivo tuntuvat aikuisessa A:ssa yhtä voimakkaina kuin vuosia sitten ja selittävät vaikenemisen: *”jos sä jotain siit viäl yrität puhuu se tuntuu sust ku sä yrittäisit nostaa jotai monta kertaa ittes painosta, sä et saa sitä ylös [--] ja se häpeä ja kipu käy päälle ja se tapahtuu taas, ne riisuu sut ja alkaa repii koska nii ne siäl kanslias tekee, ne repii sult vaatteet ja raastaa lihat luista, etkä sä sano mitään”* (H, 312; kursiivi alkup.). Trauman oireilu ja käsittely limittyvät: sanallistaminen ei tuota parantumista, mutta mahdollistaa aktiivisen suremisen ja todistajan löytämisen (Kaplan 2005, 136). Suonsydän on samaan aikaan trauma itse ja muisto traumasta, ja vasta siihen uppoaminen saa A:n tunnistamaan ja tunnustamaan hänelle tapahtuneen karneuden.

Hävitys kertoo trauman synnyn ja pitkäaikaisten vaikutusten ohella siitä, miten kokemus yksin jäämisestä edistää traumatisoitumista – ja toisaalta siitä, miten arjen traumaattisuus tuottaa yksinäisyyttä. Samankaltaisen tilanteen jakavat A ja Ira eivät löydä yhteyttä toisiinsa, vaan trauman logiikan mukaisesti vihaavat toisiaan siksi, että toinen muistuttaa itsestä (ks. Jytilä 2023). Vasta aivan teoksen lopusta, suonsydäimestä ylös pyristelyn jälkeen, löytyy aito kohtaaminen. A:n kollega, eläkeikää lähestyvä historianopettaja Nordin ottaa Iran luota suonsydäimestä paenneen A:n vastaan turvallisena aikuisena. Nordin tarjoamat kuivat vaatteet ja kaurapuuro rauhoittavat päähenkilön ja kerronnan. Sanojen ja materiaalisen myötätunnon yhdistelmä tarjoaa kokemuksen oikeutetusta olemassaolosta. Keskustelu, ruoka ja lämpö eivät ratkaise kaikkia ongelmia, mutta ne antavat A:lle voimaa kohdata Ira uudestaan tasapainoisemmalla ja vastavuoroisemmalla tavalla. Yhteinen matka öisen Turun ja Kaarinan läpi vanhan koulun purkukuntoiselle kuorelle voi symboloida trauman aktiivista käsittelyä ja pyrkimystä ottaa haltuun oma menneisyys.

Lopuksi

Hävitys on hätähuuto ja kosto. Se tuo näkyviin ”koulukiusaamisen” minuutta repivät vaikutukset, jatkuvan väkivallan traumatisoivuuden ja lapsiin kohdistuvan arkisen sorron vahingollisuuden. A:n ja Iran kaksoisrooli uhrina ja todistajana mahdollistaa universaaleista totuuksista poikkeavan kertomuksen,

jonka eettis-poliittinen lataus syntyy sen pyrkimyksestä tehdä näkyväksi aiemmin näkymättömiin jäänyt väkivalta. Täysin toivottomaksi *Hävitys* ei ahdistavuudestaan huolimatta jää. Romaanin lopussa Iran kanssa keskustellessaan A löytää sanat, joita on itse kaivannut lapsuudesta lähtien: ”Ne teki väärin ja sen pitää loppuu” (H, 377). Vaikka A on jo aiemmin osannut ajatella, että tapa, jolla häntä on koulussa kohdeltu ei ollut oikein, vasta kokemusten avaaminen Iran kanssa laajentaa hänen mahdollisen tajuuan (ks. Meretoja 2018) tarpeeksi, jotta muutoksen vaatiminen muodostuu vaihtoehdoksi.

Hävityksen kahtia jaettu uhri/todistaja, sivunmittaisiksi venyvät virkkeet ja ajassa tempoileva rakenne muodostavat onnistuneen kokeilun traumaa ympäröivän hiljaisuuden murtamiseksi. Romaani ei tarjoa ratkaisuja traumasta parantumiseen tai koulukiusaamisen lopettamiseen, mutta se anelee yhteiskuntaa tekemään muutoksia, jotka kirjailijan ja henkilöhahmojen kohdalla ovat jo myöhässä, mutta jotka voivat ehkä estää tapahtumien toistumisen. *Hävitys* keskittyy rakenteelliseen väkivaltaan ja siten vaatii rakenteellisia muutoksia, mutta ei jätä huomiotta myöskään yksilöiden mahdollisuuksia tukea toisiaan – eikä yksin jätetyksi tulemisen vahingollisuutta. Teos herättää ajattelemaan lapsia yksilöinä, joita koskevat samat oikeudet henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja yksilöllisyyteen kuin muitakin ihmisiä. *Hävitys* tuottaa lukijassaan empatiaa, vihaa, epätoivoa, surua – ja ehkä tunteiden kautta herättää halun toimia toisin.

Viitteet

- 1 Lapsuuden ja lapsuusmuistojen käsitte-
lystä ks. esim. Marisha Rasi-Koskisen *REC*
(2020) ja Matias Riikosen *Matara* (2021);
koulukiusaamisesta ks. esim. Antti Röngän
Jalat ilmassa (2019) ja Tuomas Aitonurmen
Ruumiin ylittävä ääni (2023). Kotimaisesta
traumafiktiosta ks. Jytilä 2022.
- 2 Pro graduissa Rauman tuotantoa on
tarkasteltu, ks. Kalliokoski 2022 ja Uotila
2023. Populaarista keskustelusta ks. esim.
Sarasti 2023.

Lähteet

- Ahlbeck, Jutta, Päivi Lappalainen, Kati Launis & Kirsi Tuohela 2022. Hauraat subjektit. Lapsuuden rakentuminen 1800-luvun suomalaisessa tieteessä ja kirjallisuudessa. Teoksessa *Matkaopas lapsuuden historian tutkimukseen. Monitieteisiä näkökulmia ja menetelmiä*. Toim. Kaisa Vehkalahti, Essi Jouhki, Sanna Lipkin & Johanna Sitomaniemi-San. Helsinki: SKS, 362–391.
- Brown, Laura S. 1991. Not Outside the Range: One Feminist Perspective on Psychic Trauma. *American Imago* 48 (1): 119–133.
- Caruth, Cathy 1995. *Trauma: Explorations in Memory*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Crenshaw, Kimberle 1991. Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review* 43 (6): 1241–1299. DOI: 10.2307/1229039.

- Davis, Colin & Hanna Meretoja 2022. Literature, Testimony, and Regimes of Truth. *Comparative Literature Studies* 59 (2): 271–291. DOI: 10.5325/complitstudies.59.2.0271.
- Dean, Carolyn J. 2020. Witnessing. Teoksessa *The Routledge Companion to Literature and Trauma*. Toim. Colin Davis & Hanna Meretoja. New York: Routledge, 111–120. DOI: 10.4324/9781351025225-10.
- Hanafy, Marwa Sayed 2019. Trauma and Healing in Izzeldin Abuelaish's I Shall Not Hate. Teoksessa *Testimony and Trauma: Engaging Common Ground*. Toim. Cristina Santos, Adriana Spahr & Tracy Crowe Morey. Leiden, Boston: Brill Rodopi, 155–172. DOI: 10.1163/9789004391130_009.
- Hill Collins, Patricia & Sirma Bilge 2020. *Intersectionality*. Cambridge: Polity Press.
- Jyttilä, Riitta 2022. *Traumaattinen muisti nykyproosassa*. Helsinki: SKS. DOI: 10.21435/skst.1485.
- Jyttilä, Riitta. 2023. Väkivallan kokemus ja traumaattinen muisti nykyproosassa: Susanna Hastin *Ruumis/huoneet* ja lida Rauman *Hävitys*. *Kulttuurintutkimus* 38. Ei sivunumeroita.
- Kalliokoski, Milla 2022. "sumu oli haihtunut ja sisään lankesi kesän kirkkaus": *Haavoittuvuuden tuottamat merkitykset väkivallalle lida Rauman romaanissa* Seksistä ja matematiikasta. Pro gradu -työ. Turun yliopisto.
- Kaplan, E. Anne 2005. *Trauma Culture: The Politics of Terror and Loss in Media and Culture*. New Jersey: Rutgers University Press.
- Laari, Susanna 2022. lida Rauma sai kaunokirjallisuuden Finlandian: "Aikuisten lapsiin kohdistama sorto näkyy kaikilla tasoilla". *Helsingin Sanomat*, 30.11.2022. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-200009234456.html>
- Laub, Dori & Shoshana Felman 1992. *Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis, and History*. New York: Routledge.
- Meretoja, Hanna 2018. *The Ethics of Storytelling: Narrative Hermeneutics, History, and the Possible*. Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/oso/9780190649364.001.0001.
- Morey, Tracy Crowe, Christina Santos & Adriana Spahr 2019. *Testimony and Trauma: Engaging Common Ground*. Leiden, Boston: Brill Rodopi.
- Nikolajeva, Maria 2010. *Power, Voice and Subjectivity in Literature for Young Readers*. London: Routledge. DOI: 10.4324/9780203866924.
- Ojajärvi, Jussi 2016. Luokkakamppailusta ja sen piiloutumisesta kaunokirjallisuuden valossa. Teoksessa *Luokan ääni ja hiljaisuus. Yhteiskunnallinen luokkajärjestys 2000-luvun alun Suomessa*. Toim. Anu-Hanna Anttila, Ralf Kauranen, Kati Launis & Jussi Ojajärvi. Tampere: Vastapaino, 88–133.
- Pantalone, David W., Sarah E. Valentine, Kaitlyn R. Gorman & Erin T. Pereida. 2020. Trauma among Sexual and Gender Minority Populations. Teoksessa *The Oxford Handbook of Sexual and Gender Minority Mental Health*. Toim. E.D. Rothblum. Oxford: Oxford University Press, 59–71. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780190067991.013.7.
- Pitman, Gayle E. 1999. Body Image, Compulsory Heterosexuality, and Internalized Homophobia. *Journal of Lesbian Studies* 3 (4): 129–139. DOI: doi.org/10.1300/J155v03n04_17.
- Sarasti, Kristiina 2023. Medusan äänet. *Image* 309 (09/2023), 52–61.
- Suomen kirjasaatiö 2022. Kaunokirjallisuuden Finlandia-palkintoehdokkaat, perustelut 2022. *Suomen kirjasaatiö* 10.11.2022. <https://kirjasaatio.fi/media/Kaunokirjallisuuden-Finlandia-ehdokasperustelut-2022.pdf>
- Uotila, Pinja 2023. "Suloiset, nuoret ja kaameasti runnellut": *Intertekstuaalisuus ja rakenteellinen väkivalta lida Rauman romaanissa* Hävitys. Tapauskertomus. Pro gradu -työ. Tampereen yliopisto.
- Whitehead, Anne 2004. *Trauma Fiction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Yudice, George 1991. Testimonio and Postmodernism. *Latin American Perspectives* 18 (3): 15–31. DOI: 10.1177/0094582X9101800302.